

Temps de guerra i temps de pau en l'escriptura històrica de F. Pons de Castellví*

Fernando Sánchez Marcos

Introducció

Aquesta comunicació es centra en l'estudi de l'obra històrica *Gustavo Adolfo, Rey de Suecia, vencedor y vencido en Alemania*, publicada el 1648¹ pel jurista i noble català Fabrici Pons de Castellví², la qual m'ha interessat pels motius que senyalaré ulteriorment. En un primer moment

* La traducció del text castellà original ha estat realitzada per Enrique Sánchez Costa.

1. Els exemplars d'aquesta obra, que he treballat a la Biblioteca Nacional de Madrid (secció de reserva), són els següents: Fabricio PONS DE CASTELLVÍ: *Gustavo Adolfo, Rey de Suecia, vencedor y vencido en Alemania*. Madrid, per Domingo Garcia y Morràs, 1648; e *idem*, 1652. L'única variació que he observat entre el text d'ambdues edicions rau en la portada. En la de 1648, la dedicatòria és: "Al Rey Nuestro Señor Don Felipe Quarto el Maximo"; en l'edició de 1652 es manté la dedicatòria "Al Rey Nuestro Señor", però desapareix "Don Felipe Quarto el Maximo". No he trobat fins ara en cap biblioteca pública de Barcelona exemplar algun d'aquesta obra. D'aquí endavant citaré per l'ed. de 1648, abreujant el títol en la forma G. A. Per a major facilitat de lectura, modernitzaré l'ortografia, respectant, no obstant això, les majúscules i minúscules.

2. Pel que fa al seu nom, convé aclarir que pot adoptar diverses formes a més de la ja esmentada. Quan escriu o publica en castellà, el nom que emprà és Fabricio Pons de Castelví; al denominar-lo en català, s'oscil·la entre Fabrici Pons de Castellví i Fabrici Ponç de Castellví.

presentaré al seu autor, que s'exilià a Madrid durant la *Guerra dels Segadors*. Després comentaré el text en el seu conjunt. Per últim, dedicaré una atenció específica a com aquest relat històric, trufat de consideracions ètico-polítiques, projecta tant l'experiència específica de la guerra (temps viscut) com l'expectativa de la pau (temps esperat) que va gaudir el nostre personatge.

L'objectiu d'aquesta contribució, més que realitzar una aportació a la biografia, encara per escriure, d'un personatge emblemàtic de la Catalunya del Barroc, és proposar una lectura en profunditat d'una obra històrica molt peculiar que ha suscitat comentaris variats, breus i més aviat unilaterals sobre la cultura política i la axiologia que s'entreu en ella.

Certament intriga que un jurista català catòlic s'enfronti a un tema tan ardu i espinós com és la biografia i les campanyes militars en Alemanya d'un rei, especialment si aquest, com Gustau II Adolf Wasa, era un valedor del luteranisme. A banda d'això, no hi ha dubte que el tema del pas fulminant del triomf i l'exaltació a la derrota i la mort en combat del rei (1632) posseïa tensió dramàtica. Estava molt en consonància amb el gust barroc i donava peu a saboroses reflexions a tots aquells que seguien expectants el gran conflicte bèl·lic internacional de la guerra dels Trenta Anys i, dintre d'aquest, la guerra "com civil" (la també anomenada *Guerra dels Segadors*) que tenia lloc a Catalunya, des de 1641³.

El tema que abordo reprèn i connecta d'alguna manera amb els que vaig tractar els dos últims Congressos d'Història Moderna de Catalunya: la construcció social del passat a la Catalunya del segle XVII (al V; 2004); i la imbricació entre la dinàmica històrica de Catalunya i França durant el decenni de 1642 a 1652, a través de les històries entreligades de don Joan (Josep) d'Àustria i el Gran Condé (al IV; 1998). Per altra banda, aquesta qüestió s'inscriu en el camp d'investigació de la historiografia del Barroc, que he desenvolupat durant els darrers anys. A més, l'actitud del jurista i historiador Pons de Castellví, que en el moment crític de la ruptura entre Barcelona i la Cort de Madrid es

3. L'expressió "como civil" l'utilitza el portuguès Francesc M. de Melo en la introducció del seu clàssic relat *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña* (Lisboa, 1645).

va mantenir fidel a Felip IV, és un testimoni de la diversitat de comportament que es donà entre la classe dirigent catalana en aquella etapa de crisi revolucionària, motiu pel qual em sembla una temàtica adequada al marc d'interès de la trobada científica d'enguany (“La Catalunya diversa”).

Voldria subratllar finalment, que l'aportació que presento ara ha estat possible gràcies a que, com a fruit de l'esforç de molts col·legues dintre i fora de les universitats catalanes, he pogut recolzar-me en diversos treballs solvents previs que aniré mencionant en el seu moment.

La peripècia vital de F. Pons de Castellví

Coneixem ja en línees generals, per bé que encara no completament, la trajectòria biogràfica de Fabrici Pons de Castellví (o Fabricio Pons de Castellví), ja que pel seu polifacetisme (va ser jurista, polític, historiador, exiliat, senyor de Masricart) ha atret l'atenció de nombrosos investigadors⁴. Fins i tot existeix un centre local d'estudis que porta el seu nom a La Canonja, entitat municipal de la ciutat de Tarragona, que comprèn l'antic senyoratge familiar de Masricart⁵. Amb tot, la figura de Fabrici no ha despertat potser tant d'interès com la del seu avi patern, Lluís Pons d'Icart (Tarragona, 1518-1578), també jurista i historiador, destacat humanista del renaixement tardà, relacionat amb el bisbe Antoni Agustí, i autor, entre múltiples obres, d'un estudi corogràfic molt valorat avui: *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona* (Lleida, 1572).⁶ També

4. Entre ells, P. MOLAS RIBALTA: *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Curial, Barcelona, 1966, p. 133 y 134. Allí es troba una informació precisa sobre la ubicació dels documents notariais (com capitulacions matrimonials i testament) referents al nostre personatge.

5. És naturalment a la publicació editada per aquest Centre d'Estudis Canongins on han aparegut un bon nombre d'articles al respecte. M'he servit especialment del de Manel GÜELL: “Fabrici Pons de Castellví a la Guerra dels Segadors. Notes, apunts i esmenes”, a *Treballs*, Centre d'Estudis Canongins “Ponç de Castellví”, La Canonja 1999, p. 29-44.

6. L'edició de la versió catalana, amb un estudi introductori, en Eulàlia DURAN: *Lluís Ponç d'Icart i el “Llibre de les grandeses de la ciutat de Tarragona”*, Curial, Barcelona 1984.

el seu net, el nostre personatge, estava molt orgullós de Tarragona, ciutat que qualifica com la seva “Patria” i “Cabeza de la España Citerior Tarraconense”⁷.

Fabrici Pons de Castellví fou el tercer fill del matrimoni format per Joaquim Pons de Vallbona i Jerònima de Castellví de Montserrat, senyora de la citada baronia de Masricart. Tot i que ignoro l’any exacte del seu naixement, col·ligo que seria al voltant de 1612. Fabrici va tenir en el seu ambient familiar un excel·lent humus cultural i va viure fins el 1640 emparat per una bona hisenda. Com el seu avi, aconseguí el doctorat en ambdós drets (canònic i civil). I, de la mateixa manera, arribaria a ocupar càrrecs rellevants.

Abans de la crisi revolucionària de 1640, Fabrici va tractar-se d’igual a igual a Barcelona amb el nucli de juristes erudits que han estudiat Jesús Villanueva i Joan Lluís Palos. Una de les ocupacions erudites de Fabrici en aquells anys va ser la preparació per a la publicació, encara que finalment no es duria a terme, d’una part dels epigrames compostats pel seu avi⁸. I el propi Esteve de Corbera el menciona en la seva *Cataluña ilustrada* (escrita abans de 1633) com un dels historiadors coetanis més rellevants.

L’inici de la Guerra del Segadors va canviar i conferir una tonalitat dramàtica al tranquil transcorre vital del nostre personatge. També en les proximitats de Tarragona, i concretament a Masricart, s’experimentà la violència antisenyorial⁹. La propietat fou arrasada i els seus edificis des-

7. Aquestes expressions apareixen en la dedicatòria a Felip IV del seu *Gustavo Adolfo*, p. 11. Sobre la polisèmia del terme “Patria”, vegis Xavier GIL: “Un rey, una fe, muchas naciones. Patria y nación en la España de los siglos XVI y XVII”, a *La Monarquía de las naciones. Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España* (dir., A. ÁLVAREZ-OSSORIO y B. J. GARCÍA), Fundación Carlos de Amberes 2004, p. 39-75.

8. Cfr. *Diccionari d’historiografia catalana*, (dir. per A. Simon), Enciclopèdia Catalana, Barcelona 2003, p. 932. Una investigació ulterior podria aprofundir en la comprensió d’aquests Epigrames i comparar-los amb els aforismes que Fabrici afegí a la traducció d’una obra de P. Matthieu que esmentaré després.

9. Entre els nombrosos autors que, des de Catalunya, s’han ocupat de la *Guerra dels Segadors*, tal vegada sigui E. Serra (amb els seus col·laboradors) qui més ha accentuat aquesta dimensió de conflicte socioeconòmic o de classes que va tenir aquesta crisi revolucionària.

truïts. F. Pons de C. marxà aviat exiliat, com un bon nombre de catalans, a la Cort de Felip IV¹⁰. En opinió de M. Güell és probable que arribés allí a la fi de 1640. Sembla que va participar l'any 1642 a la campanya militar de Lleida.

En un memorial de novembre de 1644 on Fabrici sol·licitava a Felip IV ajuda econòmica i algun càrrec, després d'exposar els seus serveis i fidelitat, dóna a entendre que el seu exili a Madrid, des de Tarragona, "su Patria", va ser una opció voluntària, tot i que és possible que es veiés semi forçat a ella per les circumstàncies al·ludides. Escriu textualment que "siempre sus [ante]pasados han servido a V[uestra] Maj[esta]d en paz y guerra y que él continuando las obligaciones de su sangre ha servido siempre leal vasallo a V. Maj. en las alteraciones de dicho Principado pasando por infinitos riesgos de la vida, hasta perder sus lugares y haciendas"¹¹.

Tenim constància que a la Cort ja se l'havia concedit en aquell moment, com a un bon nombre d'exiliats catalans, un hàbit de les Ordes Militars,

10. S'ha emprat, per a designar a aquells exiliats catalans que seguiren fidels a la Monarquia Catòlica de Felip IV d'Àustria el qualificatiu de "filipistes". Certament, aquesta denominació té fonament, ja que es van mantenir fidels en l'obediència a un Felip (IV). Però el terme filipista té unes connotacions amb molta freqüència negatives, associades al rei Felip (V), que va abolir les institucions d'autogovern a Catalunya el 1714-16. També està fonamentat anomenar primer exili "austracista" a la migració política protagonitzada per aquell conjunt de persones, perquè optaren el 1640 per un monarca de la casa d'Àustria i no acceptaren com a nou sobirà (teòricament pactat) al rei francès Lluís XIII de Borbó. Estem doncs davant d'una complexa qüestió semàntico-històrica que aquí només deixo esbossada.

11. El memorial, amb la consulta del Consell d'Aragó del 28 de novembre de 1644, es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Cons. d'Aragó, Secr. de Catalunya, leg. n. 0278. Aquesta consulta de l'època de la Guerra dels Segadors m'ha traslladat als anys en què realitzava la meua tesi doctoral sobre *Don Juan de Austria y Cataluña. Cataluña y el Gobierno central, 1652-1679*, presentada a la UB el 1973. En els apèndix d'aquesta, concretament a les pàgines 903 i ss., vaig incloure una taula, en ordre cronològic, de consultes del Consell d'Aragó, amb indicació de temàtica, que ha estat útil a algun investigador. Ara, amb recursos on-line com el portal <http://pares.mcu.es/>, l'heurística se'ns ha facilitat considerablement. (El més substancial de la tesi, sense els apèndixs, està publicat a *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona 1983).

en el seu cas, *de Sant Jaume de l'Espasa*, el 1642¹². A més a més, havia rebut esperances per escrit de Felip IV en relació a obtenir una plaça civil a l'Audiència de Catalunya. El novembre de 1644, mentre continuava a la Cort¹³, recordava al Rei que havia estat postergat en les seves aspiracions a aquella plaça enfront d'altres subjectes “no de igual calidad y servicios”, per la qual cosa havia sofert alguna “nota” [certa deshonra]. F. Pons de Castellví reiterava a Felip IV la seva petició d'un càrrec, per exemple al Consell de les Ordes Militars o en altre lloc de la Monarquia. A més, tornava a sol·licitar-li “la merced” de les dotacions econòmiques que se li havien promès i se li estaven lliurant a mitges i amb retardaments¹⁴, a fi de que pogués resoldre la llastimosa situació a què havia arribat: malalt i endeutat, inclús havia hagut de recorre a almoines, especialment de la Germandat de Nostra Senyora del Refugi.

Pel text de la proposta (o consulta) que elevà a Felip IV el Consell d'Aragó, sabem que aquest havia tractat ja varies vegades de “los méritos y necesidad del suplicante [F. P. de C.], con deseo de hallar forma para su socorro cierto” i que fins al moment no s'havia trobat cap càrrec “donde pueda continuar sus servicios”. En espera d'oferir-li aquest, el Consell va donar suport, al menys, a la petició perquè el Rei ordenés que se li paguessin les quantitats endarrerides de la seva pensió per a aliments i “que en los socorros de cada mes se tenga particular cuenta con él, acudiéndosele con puntualidad, para que pueda sin falta sustentarse y acudir a la satisfacción de sus deudas”¹⁵.

12. Sobre la concessió d'hàbits de Sant Jaume i d'altres ordes militars a cavallers catalans durant la Guerra dels Segadors, vid. entre d'altres, H. POSTIGO, *Honor y privilegio en la Corona de Castilla*, Valladolid 1988.

13. En el “Apèndix documental n. 1” de la important monografia de J. VIDAL PLA: *Guerra dels Segadors i crisi social. Els exiliats filipistes (1640-1652)*, figura en la relació d'aquests exiliats, amb el número 320, un “Pons de Castellví, Francesc Ramon”, de Tarragona, “Dr. en lleis” i “senyor de Masricart”, donant-se com a primera referència documental de l'exili en el seu cas l'any 1641. És quasi segur que l'autor es refereix al nostre personatge (amb un simple error al nom).

14. La quantitat que se l'havia promès, amb càrrec a rendes eclesiàstiques sense especificar, era de dos-cents ducats (que no havia rebut), a la qual s'havien d'afegir sis-cents reials mensuals per a mantenció (els que se li pagaven a mitges i amb retardament des de feia mesos).

15. Aquestes cites textuais estan preses de la consulta mencionada anteriorment.

F. Pons de Castellví degué romandre a Madrid, probablement fins que Barcelona, i amb ella gran part de la Catalunya Vella, tornà de nou, l'octubre de 1652, a la Monarquia Catòlica de Felip IV. Durant els anys en què (amb alguna interrupció) ell mateix ens diu que va estar a Madrid, actuà en alguna ocasió com interlocutor privilegiat del Rei en nom de la seva ciutat (Tarragona) i d'alguna zona rural pròxima, bé per demanar al Monarca Catòlic que recompensés amb privilegis a aquesta per la seva fidelitat (1645), bé per demanar-li que impedís els abusos que cometia l'exèrcit en els allotjaments (1650)¹⁶.

En qualsevol cas, està constatat que l'any 1653 formava ja part de la Reial Audiència de Catalunya reconstituïda a Barcelona. Això es confirma pel fet que el dia 6 de març de 1655 era un dels membres afectats per la *visita* (procediment per revisar les actuacions dels funcionaris reials i les queixes sobre ells) que va portar a terme el regent del Consell d'Aragó, Pedro Villacampa¹⁷. Aquella "visita" de Villacampa no truncà la continuïtat de F. Pons de Castellví com a oïdor de l'Audiència. Seguiu en ella el 1664, quan publicà una traducció comentada d'una obra històrico-política del francès Pierre Mathieu¹⁸. I va mantenir el seu càrrec fins a la seva mort l'any 1672.

En l'aspecte familiar, se sap que el 1655 el nostre personatge contragué matrimoni amb la vídua d'un *ciudadà honrat* de Barcelona, Jerònima Sa-

16. Al pròleg de la seva traducció d'una obra de P. Matthieu, el 1664, F. Pons menciona aquell temps com "diez infelices años (espacio considerable de la vida humana)".

17. Sobre els motius, dilacions i realització d'aquesta visita, durant el virregnat de don Joan (Josep) d'Àustria, he tractat a *Cataluña y el gobierno...* (1983), p. 125-129. Per a la reorganització de la Reial Audiència després de 1652, vegis Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Fundació Noguera, Barcelona 2006, pp. 22-61. En aquesta obra, p. 51 y ss, tracta també de la visita de Villacampa. Per altra part, en ella es concreta (p. 280) el càrrec i sala que tenia des de 1653 F. Pons de Castellví, oïdor primer en la sala del Canceller.

18. El títol d'aquesta obra és *Observaciones de Estado, y de Historia de Pedro Mateo sobre la vida y servicios del señor de Villaroe, escritas en francés por Pedro Matheo; traducidas e ilustradas por Don Fabricio Pons de Castelví*, Martín Gilabert, Barcelona 1664. Encara que en aquest treball no abordo aquesta obra, vull remarcar que té un gran interès com a testimoniatge de la cultura política i de la recepció del pensament clàssic a Catalunya.

costa de Castelvell¹⁹, que l'aportà el senyoratge d'Alentorn i amb qui va tenir diversos fills.

Gustau Adolf, “de la cumbre de sus grandezas a la última miseria”, en la ploma “bañada en sangre” de Pons de Castellví

L'obra a la qual F. Pons de Castellví deu una certa fama és un relat històric, escrit amb la ploma “banyada en la sang”, sobre un tema²⁰ de caire molt barroc: el trànsit sobtat del Rei Gustau II Adolf de Suecia “de la cumbre de sus grandezas” (en els seus victoriosos enfrontaments amb els Imperials a Alemanya) “a la última miseria de una infeliz y precipitada muerte” (a la batalla de Lützen en 1632). Aquest relat històric sobre l'auge i caiguda d'un “gran(de) Godo”, l'escriuí Pons de Castellví durant el seu oci madrileny, quinze anys després dels esdeveniments que narra. És, doncs, una història coetània (*sui temporis* o *Zeitgeschichte*)²¹, sobre un personatge admirat, odiat i mitificat ràpidament, que atragué l'interès immediat de diversos historiadors i diaristes. Però, a més de posar de relleu aquesta sobrecollidora mudança de la fortuna, l'obra de Pons de Castellví respon també a altres propòsits que l'autor ens avança ja en la seva dedicatòria a Felip IV. Com la dedicatòria del seu *Gustavo Adolfo* és del tot aprofitable i relativament breu, la reproduïm íntegrament:

Señor

Gustavo Adolfo Rey de Suecia, y yo nos ponemos a los Reales pies de V.[uestra] M.[ajestad] aquel vencido por lo Catolico, y poderoso de la Augustísima, y siem-

19. Las capitulacions matrimoniales es troben a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Notari Bartomeu Plea, segon llibre de capitulacions, foli 67.

20. En disposar-se a escriure la “memorable batalla” de “Lipsia” [Leipzig], o de Breitenfeld, de 1631, el nostre autor diu: “por fuerça ya en el principio he de bañar mi pluma con sangre” (G. A., 1648, p. 61).

21. La idea de proximitat a l'esdeveniment, com un valor afegit d'aquesta obra, es reflexa en un dels paratextos de la mateixa: la censura d'aprovació escrita per Fr. Diego Niseno, datada el 16 de gener de 1648. En aquesta s'observa, entre d'altres consideracions encomiàstiques: “El asunto es muy del tiempo”.

pre triunfante Casa de Austria, y yo con veneración y postrado por el reconocimiento del vasallaje que debo a V. M. mi Rey, y Señor natural, ya por 31 Propietario Conde de Barcelona, legítimo descendiente y sucesor de Godofredo el Velloso, que lo fue primero en propiedad, y ya por Rey de mi Patria Tarragona, Cabeza de la España Citerior Tarraconense, y que en corrompido vocablo (según quieren graves escritores) dio el título de Reyes de Aragón, derechos que me pesa que la sucesión y la sangre los califiquen tanto, por no poder mi obediencia valerse, sólo de la elección para hacerla de mi Rey, entre todos los Monarcas del mundo, en V. M. Católico, Máximo, padre de la Patria, justo benignísimo, y siempre constante entre las humanas adversidades del Reinar. Sírvase V. M. de admitir esta rendida intención, y leer, ya que una rebelión amparada por un Rey; un Rey muerto amparando una rebelión. Guarde Dios la Católica y Real persona de V. M. como la Cristiandad necesita, y sus vasallos hemos menester. Madrid, Diciembre 20 de 1647.

Don Fabricio Pons de Castellví.

Així doncs, amb la publicació d'aquest llibre, el jurista i noble exiliat perseguia diversos objectius. Per una banda, volia proclamar públicament la seva fidelitat a Felip IV i reconèixer-lo com legítim Comte de Barcelona i Rei d'Aragó, a la vegada que, deixava entreveure els motius per què, en el cas de que la legitimitat d'aquell pogués sorgir "sólo de la elección", ell l'escolliria. A més, Pons de Castellví volia exposar com un Rei (Gustau II Adolf de Suècia) que havia emparat una rebel·lió en un país estranger (la dels Prínceps protestants alemanys contra l'Emperador Ferran II) havia trobat un luctuós final en aquella imprudent empresa, vençut pel poder de la Catòlica Casa d'Àustria.

Considerat el moment en què el llibre es gesta (1644-1647), pot afirmar-se que el *Gustavo Adolfo* és una obra històrica en la qual el relat detallat, basat en obres escrites al decenni de 1630, s'amaneix amb reflexions suscidades per l'analogia que es podia establir entre els fets d'Alemanya i els esdeveniments que van tenir lloc a Catalunya durant les primeres fases de la *Guerra dels Segadors* (rebel·lió, crisi revolucionària, revolució, alteracions). Des de la perspectiva de Pons de Castellví, l'aixecament català era també una "rebelión" ("el incendio") de "aquella desdichada Patria Cataluña" (p. 13, a qui llegís), recolzada per un rei estranger (el de França).

Com veurem més endavant, però, l'enfocament que el nostre autor dona a la seva història no es només el d'una exaltació de la Casa d'Àustria com a Monarquia Catòlica. La seva narració conté també advertències i admonicions tant a la Cort de Madrid (perquè tingui en compte i superi

els greuges que han portat a la ruptura de 1640-41) com als compatriotes catalans que lluiten contra Felip IV perquè desconfiïn de l'aliança ocasional amb el gran poder (el Regne de França) que els ha promès emparar però vol dominar-los.

Per a comprendre bé un text històric com el que ens ocupa és capital precisar tant com es pugui el seu context, cosa que implica determinar els anys en què es va escriure. Quines dades fiables tenim al respecte? De moment, el que ens resulta més orientatiu és la menció que fa l'autor a que, quan ell escriu, "el infiel Parlamento de la engañada Inglaterra triunfa de su Rey"²². Per tant, hem de situar la redacció final del *Gustavo Adolfo* entre els anys de 1644 (el de la victòria de l'exèrcit del parlamentari Maarton Moor) i de 1647, ja que la dedicatòria està datada a finals de 1647.

El relat històric de Pons de Castellví mostra, com és característic en la historiografia de l'època, a més de la visió providencialista²³, la influència i la familiaritat amb els models clàssics, especialment dels historiadors llatins²⁴. Entre altres molts testimonis que podrien adduir-se al respecte, mencionaré alguns. En primer lloc, com era freqüent en la historiografia clàssica, el nostre autor estructura (o distribueix) el seu text, que segueix un ordre cronològic, en deu llibres (encara que aquests no duguin cap subtítol ni sumari). A més, les referències als grans personatges de l'antiguitat com Alexandre, César, Escipió, Anníbal o altres, és força freqüent²⁵. Per altra banda, segueix la convenció clàssica, mantinguda en els historiadors humanistes, de posar en boca dels seus *dramatis personae* (com Gustau Adolf o Ferran II) discursos, que presenta en cursiva, els quals només podien ésser aproximats.

22. G. A., 1648, p. 2.

23. Dintre d'aquest, és molt interessant la reivindicació explícita que fa de la "libre deliberación del albedrío" davant el fatalisme luterà que imputa al gran rei suec. (G. A., 1648).

24. Aquesta influència dels models llatins, en el cas de la historiografia catalana, ha estat constatada en la investigació (tesi doctoral) de X. BARÓ I QUERALT: "La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)", UB 2006; accessible on-line en: <http://www.tdx.cat/>. El mateix X. Baró ha estudiat específicament aquesta influència sobre F. de Montcada en la seva obra: *De Catalunya a Flandes. Francesc de Montcada, erudit i polític*, Dux, Barcelona 2008. Sobre el llegat clàssic en la historiografia castellana, vegis O. REY CASTELAO, "El peso de la herencia: la influencia de los modelos clásicos en la historiografía barroca", en *Pedralbes* 27, p. 35-57.

25. Per ex. en G. A., p. 97, 99, 114.

En relació a les fonts, el propi Pons de Castellví ens diu en el seu text “Al que leyere”: [...] “por no apartarme de la verdad (alma de los Históricos) me he valido de lo que escriben D. Fadrique Moles, el Conde Galeasso Gualdo Priorato, Pedro Bautista de Burgo, y Euehardo Vuasseberg, siguiendo de todos lo que me ha parecido mas verdadero, sin traducir a ninguno”²⁶. Aclariré a quines obres en concret es refereix i comentaré, a partir d’algunes confrontacions de passatges claus realitzats (especialment els comentaris sobre la persona de Gustau Adolf), en quin aspecte les utilitza.

L’obra del Comte Galeasso [Galeazzo] Gualdo Priorato a què es refereix és la seva *Historia delle Guerre di Ferdinando II e Ferdinando III Emperadores e del Re` Filippo IV di Spagna contro Gostavo [sic] Adolfo Re` di Suetia e Luigi XIII Rè di Francia, Successe dall’anno 1630 fino all’anno 1640* (Venetia 1640). Fou escrita per un noble, fill d’un general venecià, amb àmplia experiència militar i que havia participat també als conflictes bèl·lics de l’Imperi, des d’una òptica més pròxima a França que a Espanya. Constitueix un relat molt minuciós i precís, del qual Pons de Castellví pren moltes informacions concretes, sobretot les que resulten favorables a la persona i les accions del rei suec, encara que el seu enfocament sigui diferent.

Una perspectiva molt més identificada amb el bloc Austro-Catòlic i amb la Monarquia de Felip IV és la que brinda l’obra de Fadrique Moles, un cavaller de l’Orde Militar de Sant Joan. Aquesta es va escriure en castellà i “con compendiosa brevedad”, com ens diu el seu autor. Es titula *Guerra entre Ferdinando Segundo Emperador Romano y Gustavo Adolfo Rey de Suecia* (Imprenta de Francisco Martínez, Madrid, 1637)²⁷. A Pons de Castellví degueren ésser-li molt útil per ubicar els esdeveniments del seu relat, les descripcions geopolítiques i les explicacions sobre les diferents ciutats i places fortes que presenta Moles,

26. G. A., 1648, p 13.

27. He consultat l’exemplar de la BNE, Signatura R/14917(2). Antecedent en aquest mateix volum a l’obra de Moles una edició de l’obra de Carlos Coloma, *Guerra de los Estados Baxos, 1727*. Potser estan enquadrades juntes perquè entre ambdues obres hi ha una certa continuïtat temàtica. A més, va ser el propi Carlos Coloma, com a membre del Consell d’Estat, l’encarregat per aquest d’examinar l’obra de Moles abans de la seva publicació, ja que el llibre tractava d’una matèria especialment delicada per aquella època en plena confessionalització.

adaptant al castellà els noms germànics²⁸. Sobre les seves fonts, Moles ens diu: “He juntado lo que podido entresacar de las relaciones que han remitido de Alemania los Marqueses de Aitona, y Cadereita, Don Baltasar Marradas [qui és mencionat com a protagonista, així a la pàgina 38], el Duque Sabeli, y otros, que examinaron la verdad con suma diligencia”²⁹.

Clarament procliu al bloc catòlic és també una altra de les obres utilitzades pel nostre autor, que atribueix a “Euehardo Vuasseberg”. La identificació de les seves dades, per estar escrita en llatí, ens ha estat més complexa. Es tracta del llibre de Eberhard Wassenberg “Embricensis”. (Embrica es el nom romà de Emmerich, una ciutat propera a Cleves). Es titula *Commentarium de Bello, Inter Invictissimos Imperatores Ferdinandos II. & III. Et eorum hostes, Praesertim Federicum Palatinum, Gabrielem Bethlenum, Daniae, Sueciae, Franciaque Reges Gesto*, que relata aquesta guerra fins l'any 1639, el mateix any en què va ser publicat el llibre a Frankfurt.³⁰ Al marge del servei que aquesta pogués fer a Pons de Castellví, des d'una perspectiva historiogràfica pot resultar molt interessant veure com Wassenberg distingeix moltes fases de la guerra que avui dia anomenem dels Trenta Anys.

Pel que fa a “Pedro Bautista de Burgo”, he arribat a saber que es tracta d'una història escrita en llatí pel genovès Pietro Battista Borgo, el títol de la qual va variar en successives edicions. En la primera, quasi

28. Encara que Moles diu, com es habitual, que escriu imparcialment (“sin amor, ni odio; afectos que han vencido a tanto Historiador Francés, Belga, e Italiano, para escurecer la gloria de las armas Imperiales y Católicas”). De fet, la portada de l'obra és ben expressiva de la identificació amb els Imperials. En ella apareix una imatge (de I. Courbes) d'una àliga bicéfala esclafant amb les urpes a un vençut que amaga el rostre amb una careta; mentrestant, en un oval que ocupa el pit i el ventre de l'animal, campeja una frase del salm 90: “Super Aspidem et Basiliscum”.

29. Baltasar Marradas Vic, un valencià, és un dels personatges que destacaren en els esdeveniments bèl·lics i polítics del segle XVII. La seva efígie i biografia figuren en l'obra de G. GUALDO, *Vite et azzioni di personaggi militari e politici*, Viena 1674. Sobre el Marqués d'Aitona (F. de Montcada), vid. BARÒ, *De Catalunya a Flandes...*, p. 44-58.

30. Situa força al lector saber qui va tenir l'autor com a referent en la dedicatòria. Fou el bisbe de Bamberg i Würzburg, F. Hatzfeld, Príncep del Sacre Imperi Romà de la “Francia oriental” (del cercle de Francònia).

immediata a la mort de Gustau Adolf, es llegeix: *De Bello Suecico commentarii, quibus Gostavi Adulphi...in Germania expeditio usque ad ipsius mortem comprehenditur*, Leodi [Lieja], 1633³¹. Pietro B. Borgo escriví també en 1641 una altra obra, també en llatí, al voltant del domini de la República de Gènova sobre el mar Lìgur. No seria estrany, per tant, que en l'obra sobre el rei suec i les seves campanyes prestés particular atenció a l'aspecte que el conflicte entre suecs i imperials també va tenir, al menys inicialment, de lluita per un mar (el Bàltic, en aquest cas).

Guerra i pau en el *Gustavo Adolfo* de F. Pons de C.

La necessària brevetat en treballs com aquest m'obligarà a que redueixi a l'imprescindible el comentari del *Gustavo Adolfo* des de la perspectiva de com es relacionen en aquest relat l'àmbit de l'experiència de la guerra i l'expectativa de pau.

En puritat, més que d'una guerra en singular es podria parlar de dos guerres quasi simultànies, però amb diferent nivell d'implicació existencial per a l'autor. Una d'elles és la guerra entre Gustau Adolf (junt als seus aliats) i els Imperials (més aliats), als quals, per cert, Pons de Castellví anomena "cesarianos". D'aquest conflicte, menys proper, té només una experiència vicària: la que li proporcionen les seves fonts. Però, de manera més o menys conscient, en el seu àmbit d'experiència opera una altra guerra, més propera, en la qual ell ha estat implicat vivencialment de ple: la guerra que assolava encara Catalunya en el moment que escrivia i el transcurs de la qual seguiria amb especial emoció i interès.

En el fons, més enllà dels detalls concrets, en l'organització de la trama de la seva obra i, sobretot, en el sentit d'ensenyança política que F. Pons C. dedueix, les dos citades experiències bèl·liques es fonen i

31. Espero poder treballar aquesta obra més endavant. Dec en bona part la localització d'aquesta referència a l'amable ajuda d'una bibliotecària de la Biblioteca Nacional a Madrid, el nom de la qual no conec.

es valoren en relació a una actitud més aviat propensa a la pau, encara que en ella no es deixi de justificar la legitimitat de conservar territoris a través de la guerra. Per argumentar aquesta interpretació o proposta de lectura que ofereixo, espigaré alguns passatges i temes que em semblen claus.

Aquí tenim la posició de principi o punt de vista general sobre la problemàtica qüestió de la valoració de la guerra que ens exposa al inici del llibre segon de la seva obra.

“Lo más atento de los antiquísimos Filósofos, que a medida del deseo pintaron formas de Repúblicas, llegaron solo a enseñar a la posteridad, que el hombre, por su naturaleza animal sociable, había de fundar el logro de una buena, y beata [feliz] vida, en la civil compañía, reparando defectos de la naturaleza, y venciendo peligros, con recíproco favor, y ayuda, ejercitándose todos, con el uso de la virtud. Pero ninguno, ya que[por más que] discurriese, pudo bastantemente decidir, si aquella luce más en los marciales esfuerzos, que en las descansadas flojidades de la paz, porque aunque la alabanza, y razón militar sea necesaria a las repúblicas, no solo para defensa de la libertad, y de sus confines; pero también para el glorioso esplendor, y Dignidad de sus Ciudadanos, todavía con aquel notable horror, que tienen los hombres a la guerra, como a cabeza de todos los males, vieron que, aunque en los ocios de la paz, es contingente que enfermen los Imperios, más seguramente mueren los demás, del achaque de la guerra y así en un común sentir, aprobaron solo, que son vanísimas las glorias militares, no reducidas al fin de la amable paz, teniéndola por mucho más difícil que la guerra...”³²

Si he captat bé el que ens diu Fabrici Pons, la pau, malgrat els riscos que pugui implicar per a la virtut moral de la fortalesa, és la fi (el bé) cap el qual cal tendir; la guerra, un mitjà, de vegades necessari, del qual no pot evitar-se que sorgeixin sempre grans mals.

Gustavo Adolfo és una obra que té un component irenista considerable, però aquest es funda, més que en una especulació prevalentment teòric-filosòfica, en un relat (que és també un al·legat contra la re-

32. G. A., 1648, p. 24.

bel·lió) que exposa les contingències concretes, inesperades i terribles que està ocasionant l'afany de domini en l'Europa coetània³³. Les mudances inesperades de la fortuna són, en temps de guerra, devastadores. Aquest és l'enfocament que dóna a la seva narració, per exemple, de la tràgica destrucció de la pròspera i falsament confiada ciutat de Magdeburgo.

La preocupació que F. Pons manifesta per aguaitar el final de la guerra a Catalunya, i que amara la seva obra, no està exempta de pessimisme³⁴ i es combina amb una prudència política, una acceptació de la realitat, que ha dut algun autor a assegurar que Maquiavelo ha guanyat al nostre autor per a la seva causa³⁵.

Certament en l'obra de F. Pons hi ha un esforç interessant per posar-se, a vegades, en la pell de l'altre. La seva adhesió a la causa Austro-Catòlica (encarnada en Ferran II i Felip IV) no l'impedeix fer seves ocasionalment algunes raons dels enemics (confessionals i/o polítics) de la Monarquia. En aquest sentit hi ha dos qüestions que em semblen especialment rellevants. Una és la matisada comprensió que mostra per les raons que pogueren portar a França a aliar-se amb l'heretge Gustau

33. Aquesta dimensió irenista de la cultura política de F. Pons de C. sembla confirmada pel fet que volgués traduir l'obra de P. Matthieu sobre el ministre N. de Neufville (1542-1617), senyor de Villeroy, la qual encomiava la prudent contribució d'aquest a la pacificació de França en els decennis finals del segle XVI.

34. Trobem aquí una mostra d'aquell pessimisme i de l'encesa retòrica que de tant en tant utilitza l'autor; aquí, concretament en acabar el seu relat: "Pero, ¡oh! edad nuestra sangrienta y fiera, en cuyo dominio no vale, sino el hierro, cánsate ya con la abundancia de tus males, conténtate con tus funestos estragos, despídete de tan Católicas ruinas; y tu, ¡oh! amada patria mía, que trágico Teatro, en siete años de sangrientas guerras, experimentas opresiones de una poderosa extranjera ambición, si en esta Historia, puedes hallar algo para tu remedio, harasme [me harás] el más feliz de tus Patricios, si no el más desdichado, en llorar tu lamentable fin". (G. A., 1648, p. 114).

35. Em refereixo a V. Palacio Atard, qui escriu: "Hay algo que Pons de Castellví acepta: Los nuevos principios de la política europea. Maquiavelo y Bodino le han ganado a su causa. Pons desconoce voluntariamente el viejo ideal español de un mundo asentado sobre los principios morales más severos, y admira el triunfo de la astucia sobre la justicia. Aquella era, en todo caso, una virtud que en los catálogos de España nunca se había antepuesto a la otra", cf. *Derrota, agotamiento y decadencia en la España el siglo XVII*, reed. Madrid 1987, p. 91.

Adolf³⁶. L'altre, la reiterada ensenyança de que, per a no exasperar la pagesia i evitar mals greus i coneguts (el seu recent aixecament en armes a Catalunya), els qui comanden l'exèrcit han d'estar molt vigilants perquè les tropes no agreugin als vilatans en els allotjaments. Aquest tema dels allotjaments, que resulta un *ritornello* en el relat, és també una de les qüestions que atreu més referències (en pàgines del text) en la "Tabla cronológica de las cosas más notables", que figura al final del llibre i ve a ser un índex analític.

Entre els molts passatges relatius als allotjaments citaré, a títol d'exemple, un on Fabrici Pons, en narrar els inicis de la campanya de Gustau Adolf a Alemanya, alaba "la modestia, que Gustau hacía observar a su milicia" en el tracte amb els naturals i pondera la importància que aquest comportament va tenir:

"Con esto los villanos, que discurren solo sobre el estado presente, y cuya fidelidad no pasa del poder vivir quietos en sus casas, viendo que ganaban más en rendirse que en vencer, ponían todo su cuidado en favorecer, y regalar a los Suecos, que, aunque enemigos, obraban como sus libertadores y amigos; y en maltratar, y matar a los Cesarianos, que con la obligación de amigos, habían obrado como enemigos declarados".

No és difícil veure en aquest text una al·lusió implícita i un avís polític sobre la situació a Catalunya³⁷. Un avís que està molt en consonància amb el propòsit bàsic a què obeeix la història de Gustau Adolf que hem comentat: facilitar el que l'autor entén com "remedio" de Catalunya (abreujar la guerra dels Segadors i afavorir la reconciliació d'aquella amb la Monarquia hispànica).

36. Quan F. Pons de C. comenta l'aliança de França amb Suècia, reconeix que França, nació que estima com a Catòlica, és admirable per com ha sabut donar suport als seus Rei i Pàtria, i exposa una raó plausible per aquella aliança: "creeré que el solicitar tan escandalosa liga, pudo ser para procurarse en esta diversión, estorbar el socorro de Montfarrate, y moderar la grandeza Española, cuyo dilatado poder al paso que había adquirido para su Imperio tan inimitables glorias, buscando un nuevo mundo donde caber, había solicitado la envidia, y recelo de todos los señores de Europa" (G. A., 1648, p. 28 v.)

37. G. A., 1648, p. 20)

Brevíssim epíleg

Espero haver fet palès l'interès que té una obra avui poc estudiada i estic segur que, considerant amb atenció en el futur també el text d'altres obres de F. Pons de Castellví³⁸ i recollint noves dades sobre el seu entorn vital, comprendrem millor la cultura política d'un personatge important a qui tocà viure en una època convulsa.

38. A més de les obres ja citades el nostre autor deixà (inèdit) un *Epítome de las historias catalanas dividido en dos partes*, el qual arriba fins al 1458.